

УДК 78 (075)

Гадалова І. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Народна пісня стала тим ґрунтом, на якому розвивається українська культура.

Вона впливає на почуття, формує моральні ідеали, культуру. Творчість формується тільки в процесі практики. Духовна музика довго була невідомою педагогічній науці. Український церковний спів засновано на народних традиціях. Релігія – структурний елемент етносу.

Ключові слова: фольклор, культура, спів, школярі, духовність, самостійність, суспільство.

Відчуття необхідності в естетичній насолоді займає в житті людини велике місце, завдяки чому вона прагне зробити свій побут, відпочинок, своє життя красивим. Споглядання естетичних цінностей в мистецтві облагороджує особистість. Це споглядання може перерости у потребу займатися художньою творчістю: тоді людина не тільки оволодіває готовими естетичними цінностями, але й виробляє сама за законами мистецтва.

На основі потреб виникають інтереси, але не зводяться до них. Потреба відображає необхідність, інтерес – особисту приязнь до певної діяльності. Глибокий і стійкий інтерес може стати потребою. Формування інтересу не завжди починається з усвідомлення потреб, покликання або суспільного обов'язку. Інтерес може виникати стихійно і неусвідомлено внаслідок емоційної привабливості об'єкта, а вже потім усвідомлюється його життєве значення, яке може визначатися багатьма причинами: потребами, суспільними вимогами, здібностями.

Музична потреба – не статичне, а динамічне явище, у більшості випадків вона не насичується, оскільки перспектива її конкретної реалізації пов'язана з привнесенням нових якостей в емоційно-ціннісну сферу духовного життя людини. Музична потреба особистості формується тільки в процесі музично-слухової практики. Без інтонаційно-слухового переживання музики, її розуміння та особистої оцінки неможливе існування жодної з форм музичної діяльності – створення, виконання музики, її прослуховування, імпровізування, музично-критичної діяльності тощо.

Духовне життя людини є проміжною ланкою в художньому спілкуванні індивіда з музикою. Альтруїстична позиція людини при зустрічі з творами мистецтва – не випадковість, а закономірність. Особистість, віддаючи свої душевні сили мистецтву, сприймаючи музичний твір, розкривається, збагачується.

Діалектика вдосконалення музичних потреб співзвучна діалектиці вдосконалення особистості.

Молоде покоління, виховане на єдино дозволеному світогляді, опинившись в ситуації свободи вибору світоглядної позиції, як свідчать життєві реалії, виявляє підвищений інтерес до вивчення духовного досвіду світу, до пошуку ідеалу, до вивчення технологій, властивих різним релігійним культурам. На жаль, незважаючи на явний інтерес сучасної молоді до питань релігії як основи духовної культури, ця проблема не знаходить відображення у вітчизняній педагогічній думці. Світоглядна орієнтація сьогодні повинна стати обов'язковим завданням виховання та освіти.

Мистецтво і мораль, музика і духовність – ці теми привертають увагу та широкого загалу. Величезний глибинний пласт творчого горіння багатьох видатних композиторів та народні твори у сфері духовної музики довго були закриті для педагогіки. Але недостатньо просто дати дітям прослухати духовну музику. Тут усе набагато складніше. Щоб адекватно відчувати твір, необхідно самому стати духовною людиною, зрозуміти мову цього твору. Співвідношення музики та духовності – давня і складна проблема. Не зайвим буде зазначити, що для практичного і теоретичного її осягнення багато зробили, окрім музикознавців, діячі української церкви.

Релігія є атрибутним і структурним елементом етносу, що безпосередньо впливає на його збереження і розвиток. Жодна форма суспільної свідомості не може претендувати на ту роль, яку виконує релігія в етносоціальному процесі.

Духовна культура як об'єкт вивчення розвивається у трьох основних напрямках: релігійному, філософському та світському, до якого можна віднести педагогіку, психологію, соціологію, мистецтвознавство та ін. Перший, релігійний напрям, як правило, займається цією проблемою у рамках традиційної культури, без врахування класово-соціальних явищ. Релігійне вивчення сприяє формуванню відповідної свідомості. Знання, милосердя, доброта і любов, правдивість та їх тлумачення – одна із граней світової культури, компонент цілісної системи духовної культури.

Відомо, що загальнолюдські цінності, які становлять ядро духовної культури, історично знаходили відображення в релігійній формі.

Тому роль релігії не можна недооцінювати навіть з погляду дотримання основних заповідей “не убий”, “не укради” та ін. Адже світова історія часто переживала такі періоди свого розвитку, коли суспільні формації відхилювалися від моралі, духовно деформувалися, наприклад, моральне та фізичне знищення інтелігенції у перші роки становлення радянської влади, аналогічні події в Китаї в 60-ті роки (культурна революція), геноцид, здійснюваний фашистами, конфлікти на національному ґрунті, що періодично виникають у різних точках земної кулі.

У сучасному суспільстві релігія є серйозним та сильним чинником, який впливає на розвиток націй. Тривають активні процеси національного відродження. Вони не випадково тісно пов'язані з релігією. Адже необхідною умовою розвитку, а тим більше відродження культури, є вивчення та духовне освоєння рідної історії. А чим далі вглиб віків, тим ширшим і міцнішим був зв'язок культури та усіх процесів формування і розвитку етносу з релігією.

Український церковний спів за своїми джерелами та будовою походить від народних традицій. У мелодичних зворотах знаменного розспіву можна знайти народні мелодії. Те ж стосується й оригінальної творчості Дилецького, Веделя, Дехтярьова, Стеценка, Леонтовича, Козицького на терені духовної музики. Це дуже важлива ланка, яка пов'язує нас із культурою минулих поколінь та допомагає формувати духовність та культуру дітей.

Всі стародавні звичаї є витвором українського народу, його духовним скарбом. Коли ми передаємо їх нашій молоді, ми передаємо їй українську духовність.

Педагогіка мистецтва вимагає не механічного засвоєння творів, що вивчаються, а імпрровізації і професійної майстерності учителя. Вони ґрунтуються не на засвоєнні знань, а на спонуканні до засвоєння духовних цінностей, до усвідомлення себе у світі і світу в собі. Тому слухання духовної музики повинне мати свої методичні особливості, спрямовані на розвиток образного мислення учнів, на виявлення у творах їхньої загальнохудожньої цінності, визначення художніх образів, у зв'язку з цим важливого значення набуває проблема художньо-педагогічної інтерпретації творів мистецтва.

Аналіз художніх творів з учнями за своїм характером повинен бути емоційно-смысловим, тобто насамперед спрямовувати на розкриття ідейного, образного змісту твору. Необхідно широко спиратися на образне мислення дітей; відмовитися від надмірного раціоналізму. На основі цілісного сприйняття учні наблизяться до власної інтерпретації художніх творів, свого прочитання образу.

Крім того, важливо, щоб нові знання про твір набувалися учнями природно, слід залучати їх до широкого обговорення своїх вражень.

Одним з резервів посилення глибини й дієвості художньо-педагогічної інтерпретації є використання методу художніх асоціацій. Він може застосовуватись для зіставлення творів як різних видів мистецтва за однією тематикою, так і одного виду за принципом спільності і своєрідності. Проте важливо, щоб різні художні асоціації діяли не як ілюстрування, а швидше як об'ємне, захоплююче проникнення в атмосферу твору, виявляли його глибину і задум.

Більш глибокому розумінню і відчуттю художнього образу твору

допоможуть також звернення до особистості художника, епістолярної спадщини – уточнення необхідних відомостей про епоху, погляди сучасників. Все те, що Д. Б. Кабалевський влучно назвав “біографією твору”. Ця інформація, яку ще можна назвати естетико-моральним контекстом, значною мірою збагачує художнє сприйняття. Отже, вона повинна відігравати значну роль у педагогічному процесі.

Найвідповідальнішим моментом аналізу художнього образу є його узагальнення. Однак, часто саме цей момент набуває формальних рис або зовсім випадає з поля зору вчителя. Тим часом – емоційність, чуттєве осягнення цілого – ще й спроба розглянути людину в мистецтві, охопити образний ряд твору. Принципова можливість створення кожним слухачем власного художнього образу є передумовою впровадження методів емоційно-сміслового аналізу її художніх асоціацій, їх застосування розвиває у школярів особливе суб’єктивне ставлення та усвідомлення глибинного смислу художніх творів і допомагає встановленню справжнього духовного контакту учнів з мистецтвом.

Підлітковий вік пов’язаний із зростанням активності емоційної сфери психіки на тому її вищому рівні, де знаходяться моральні, громадські, духовні почуття людини. Саме на цьому етапі завдяки появі самосвідомості остаточно формується людська особистість, що надає певну завершеність і стійкість її смакам. Загальний рівень розвитку свідомості та самосвідомості підлітків дозволяє естетичному ставленню до дійсності скластися в цілу систему смаків, установок, принципів, поглядів, адже на відміну від конкретного дитячого мислення, в 13-15-річному віці людина вже оперує узагальненими логічними формулами.

У школярів з’являється потяг до оперування почуттями, гіпотезами. Це позначається і на стилі мислення. Розумова діяльність учнів стає більш активною і самостійною. Однак широта розумових інтересів часто поєднується у підлітків з неухважністю, відсутністю системи, іноді вони перебільшують рівень своїх знань і особливо розумових можливостей. Тому тут велике значення має спрямування розвитку розумових здібностей підлітків у правильне русло.

Культура мислення знаходиться в нерозривному зв’язку з культурою мовлення. В підлітковому віці відбуваються серйозні зміни у фізичному, розумовому та духовному розвитку, які ведуть до збільшення зацікавленості до себе і своєї особистості, до становлення самосвідомості, самоповаги, розуміння свого “я”.

З ростом самостійності відбувається перехід від системи зовнішнього керівництва до самокерівництва. Найцінніше психологічне здобуття цього періоду – відкриття свого внутрішнього світу.

Важливим моментом розвитку самосвідомості особистості є самоповага,

на яку впливає багато факторів, що починають діяти уже у ранньому дитинстві – зокрема ставлення батьків, близьких та ін. Велике значення має й те, наскільки високо цінують підлітка оточуючі, в тому числі однолітки.

Середній шкільний вік відзначається також багатством і різноманітністю почуттів, емоцій життя. А емоції та почуття – це своєрідне особисте ставлення людини до навколишньої дійсності і до самої себе.

Розвиток всіх найвищих емоцій тягне за собою бурхливий розвиток уявлення. Перетворення уявлень і формування на їх основі образів – до створення нових матеріальних і духовних цінностей.

Уявлення – один з найважливіших психічних процесів, який лежить в основі розвитку активності. Сам процес уявлення – це процес аналізу і синтезу явищ дійсності. У психології воно визначається як здатність до створення на основі минулого досвіду нових уявлень, які дозволяють планувати майбутні дії. Уявлення виступає складовою частиною одного із структурних процесів творчої активності – художнього сприйняття, мета якого, перш за все, – не тільки отримання будь-якої інформації, а розуміння тієї дійсності, яку створив автор твору, осмислюючи безліч явищ взаємозв'язків навколишнього світу.

У підлітків більшість психічних процесів, які складають основу творчої активності, – художнє сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення – ще не розвинуті на достатньо високому рівні. Але необхідно зазначити, що саме в цьому віці інтерес до мистецтва в загальній системі інтересів школяра не знижується, але навпаки, помітно підвищується. Мистецтво здійснює особливий вплив на душу підлітка, допомагає йому виробляти громадську та моральну самосвідомість, оскільки у художніх творах він знаходить відповіді на хвилюючі життєві питання.

У цей період дуже важливим є, по-перше, здатність викладача так будувати урок і так інтерпретувати твори мистецтва, щоб учні відчули прямий зв'язок з власними інтересами, і, по-друге, тактичне керівництво вибором творів мистецтва, які повинні збагатити художній досвід учнів.

Значну роль у вихованні музичної культури учнів національної школи можуть відіграти масові форми позакласної роботи – шкільні свята пісні, календарні фольклорні свята, лекторії тощо.

Підлітки сприймають музичні твори вже не тільки через форму, але й через зміст. Підготувати учнів до сприйняття творів мистецтва в єдності форми і змісту можна лише тоді, коли формування їхньої естетичної моральної позиції буде набувати провідного значення.

Під час обговорення творів учителю необхідно так ставити запитання, щоб спілкування з учнем перетворювалося на діалог-роздум, діалог-ставлення. Важливо шукати несподівані, незвичні шляхи до творів мистецтва, в кожному з яких знаходити щось особливе, унікальне, те,

заради чого автор його створював. Тому найдоцільніше методичним принципом побудови уроків є рух від конкретного до загального, від безпосереднього переживання художніх образів до проникнення в духовний світ художника та його історичний час, до розуміння загальних закономірностей художнього розвитку художника.

Глибокі соціально-економічні перетворення нашого суспільства на засадах відродження національної культури неможливі без формування духовних потреб та інтересів молоді, розвитку творчих і морально-естетичних якостей суспільства, які є провідною в більшості соціальних теорій людства, стали в нашій державі реальністю та широко впроваджувалися і позначалися на подоланні кризової ситуації у вихованні і навчанні підростаючого покоління, на підвищенні рівня школи та її престижу в суспільстві.

Школа повинна стати осередком культури. Лише в її цілющій атмосфері можна виховувати людину, яка володіє почуттям соціальної відповідальності й прагне до самореалізації, вміє цінувати духовні і матеріальні надбання рідного народу, шанувати особистість, яка чутлива до навколишнього світу і здатна творчо збагачувати його. Культура розширює межі вибору, дає змогу людині самій шукати відповідь на хвилюючі питання, співвідносити свої уявлення з тими нормами, що склалися в суспільстві.

Якою ми хочемо бачити музично розвинену дитину, яка дійсно любить музику? Насамперед, вона повинна любити і вміти співати на відповідному художньому рівні, володіти певними навиками дихання, звуковедення та ін. Вона повинна вміти насолоджуватися, слухаючи високохудожні твори і відрізнити їх від низькопробних зразків, знати і любити фольклор рідного народу. Володіючи мінімумом музично-теоретичних знань, ця дитина повинна вміти застосовувати їх на практиці, в доступній музичній діяльності, бути здатною правильно заспівати прості нотні зразки, володіти виконанням на простому музичному інструменті і відчувати задоволення від домашнього музикування, ансамблевого виконання, їй має бути притаманний високий рівень розвитку музичної творчої активності, що благотворно позначається і на розвитку загальної активності особистості.

Як свідчить практика, діти з високим ступенем музичного розвитку, які відповідають цим вимогам, становлять близько 6 відсотків загальної кількості учнів, якщо з ними не проводилася відповідна робота. Близько 60% становлять діти, які мають від природи непогані музичні здібності, але у них не розвинуто любов до музики, бажання займатися нею, відсутня елементарна музична культура. Учні, в яких спостерігається велике бажання займатися різноманітними видами музичної діяльності, але яким заважає недостатній рівень розвитку музичних здібностей, становлять

приблизно 18%, близько 26% – це діти, не дуже здібні до музики, які не виявляють зацікавленості до неї саме внаслідок усвідомлення низьких результатів своєї діяльності, втрати віри у власні сили.

Таким чином, найпершим завданням музичного виконання буде вирішення проблеми зацікавлення музикою тих дітей, які мають непогані музичні здібності, але внаслідок впливу певного музичного оточення і виховання не виявляють цікавості, любові до музики. Учителю важливо прищепити дітям основи музичної культури, пробудити любов до музики, розуміння її необхідності, близькості кожній людині, незалежно від того, який шлях обирає вона в житті. Використання простих музичних інструментів, розвиток творчої активності, зокрема, постановка і створення музичних казок, також надають відчутну допомогу у справі виховання музичної культури учнів.

Культурологічна спрямованість стає провідним принципом навчання у національній школі. До шкільного розкладу повинні включатися нові предмети – такі, як “Історія культури і музики”, “Життя і творчість учених митців”, “Релігії світу”, “Історія філософських вчень”. Це сприятиме поглибленню знань молодій людині, збагаченню її загальнокультурного світогляду, дасть орієнтири для самостійного розв’язання моральних, естетичних проблем.

Використана література:

1. Українська та зарубіжна культура / ред. Р. М. Вечерко. – К. : КНЕУ, 2006. – 368 с.
2. Пантюк Т. І. Методи виховання як способи реалізації виховних ідей // Наукові записки : збірник наукових статей. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип 107. – 286 с.
3. Методика Синити Судзуки. Воспитание творчеством / ред. Л. Н. Образцова. – М. : АСТ, 2007. – 72 с.

ГАДАЛОВА И. М. Формирование музыкальной культуры учеников национальной школы.

Народная песня стала почвой, на которой развивается украинская культура. Она влияет на чувства, формирует моральные идеалы, культуру. Творчество формируется только в процессе практики. Духовная музыка долго была закрыта для педагогики. Украинское церковное пение основано на народных традициях. Религия – структурный элемент этноса.

Ключевые слова: фольклор, культура, пение, школьники, духовность, самостоятельность, общество.

GADALOVA I. M. Formation of musical culture in the learning process of students in National schools in Ukraine.

Ukrainian folk song became the basis for the Ukrainian culture. These songs are influenced by feelings, impact on culture and morality of schoolchildren. Art arise in process of proletrice. Church musik was unknocun to pedagogic science for a long time. Religien is a part of people life. Ukrainian church says is based on folk traditions.

Keywords: folklore, culture, singing, schoolchildrens, spirituality, inolependence.